

УДК 321.1 (477.8)

ББК 66.5

І.С. Монолатій

“ВСЕ СТАЛО НАШИМ”: МІЖЕТНІЧНІ ВЗАЄМИНИ В КОЛОМІЇ ЗА ПЕРШОЮ РАДЯНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ (1939–1941 рр.)

У статті проаналізовано особливості міжетнічної взаємодії в західноукраїнському місті Коломия в 1939–1941 рр. Охарактеризовано суспільно-політичну, етносоціальну політику нового, радянського режиму стосовно українського, польського, єврейського й почасти німецького населення. З'ясовано, що реакція українців та євреїв на вступ підрозділів Червоної Армії на територію Західної України й приїзд органів радянської влади до Коломиї заклала перші протиріччя у відносини між поляками, з одного боку, і українцями та євреями – з іншого, які особливо активізувалися в період Другої світової війни. Показано, що на міжетнічні взаємини в Коломиї суттєвий вплив мала обставина, якими кадрами за національною ознакою був складений на всіх рівнях апарат управління. Це слугувало орієнтиром у питанні про лідерів і аутсайдерів серед етнічних спільнот, визначало суспільний статус, певною мірою “престиж” кожної національності.

***Ключові слова:** Коломия, радянська окупація, міжетнічні взаємини, етнічні спільноти, стереотипи, політика органів влади, репресії.*

Територію Західної України можна розглядати як “контактну зону” міжетнічних відносин, розуміючи під цим обмежений простір, де відбувається найбільш активна взаємодія між представниками етнічних груп і спільнот, а також помітною є різниця в характері міжетнічної взаємодії. Ця територія може вважатися своєрідним механізмом соціального конструювання кордонів між етносоціальними групами, для яких етнічний фактор і політичний контекст у 1939–1941 рр. відіграли визначальну роль.

Західноукраїнське місто Коломия – політичний та адміністративний, культурний центр Покуття – завжди було важливим осередком контактів між українцями й представниками інших національностей і народностей на всіх етапах її історичного розвитку, а особливо в першій половині ХХ ст. Не зважаючи на традиційну поліетнічність і поліконфесійність Покуття в цілому й Коломиї зокрібно, яка простежується ще із

середніх віків, одні національні меншини (євреї, поляки; у певний час – німці) стають панівними більшостями, інші – асимілюються з місцевим населенням чи з панівною нацією (чехи, болгари, вірмени) або зберігають окремі елементи національної ідентичності (німці). Такий національний уклад спостерігався від середини XVII ст. і до початку Другої світової війни.

У міжвоєнний період – 1921–1939 рр. – у Коломиї спостерігалася певна динаміка взаємовідносин між основними етнічними спільнотами – українцями, поляками, євреями й німцями. Усередині контактних зон активізувалися процеси, які привели до утворення нових міжетнічних об'єднань, відбулося переструктурування в системі міжетнічних взаємин. Процеси модернізації на Покутті йшли повільно; міське й сільське суспільство зберігало риси традиціоналізму й архаїчності, а міжетнічні взаємини характеризувалися тяглістю та відносною стійкістю, оскільки були зумовлені успадкованою від попередніх поколінь системою взаємодії етнічних груп, у якій кожен етнічний елемент займав свою нішу й виконував певні функції.

Однією з найвпливовіших і найчисельніших українських організацій міста й повіту було товариство “Громада” (1906–1914, 1921–1923, 1931–?), яке постійно переслідувала польська поліція. У його лавах перебували свідомі діячі “Українського громадянського комітету в Коломиї”, Українського студентського союзу (УСС), Української військової організації (УВО), “Жіночого кружка”.

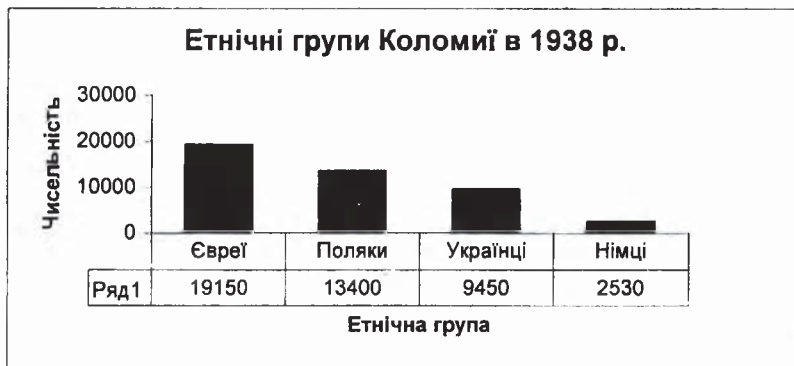
У 1920–1930-х рр. у Коломиї активно діяли філії й осередки УВО, а відтак ОУН, Української соціалістичної радикальної партії (УСРП), Української партії незалежних соціалістів (УПНС), Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), “Пласт”, товариств “Просвіта”, “Луг”, “Сокіл”, “Каменярі”, “Українська католицька спілка” (УКС), “Сельроб-єдність”. Їхня активна позиція свідчила про різну політичну організованість і певну єдність усіх українців міста.

Нечисленними й такими, що не відігравали особливої ролі в житті міжвоєнної Коломиї, були польські, єврейські та німецькі політичні партії й організації [12, с.52]. Серед них – польські “Стрілецький зв'язок”, “Безпартійний блок взаємодії з урядом”, “Коло приятелів гарцерства”, “Легіон молодих”, “Молода Польща”, “Коло покутян”, Польська соціалістична партія (ПСП), Християнсько-Демократична партія (ХДП), Народно-Демократична партія; єврейські, переважно сіоністські, – “Агавас Хесед”, “Татхія”, “Гірахтуд”, “Гехалуц”, “Тордон А.Д.”, “Тордонія”, Бунд, Агудат-Ізраель, Поалей-Ціон; німецькі – “Спілка німців-католиків Малопольщі” та інші.

Історично склалося так, що впродовж міжвоєнного періоду на Покутті, і в Коломиї зокрема, етнічні протиріччя між українцями, євреями, поляками й німцями визначали етнопсихологічний клімат, хоч і мали латентний характер. Фаворитизм польської групи провокував приховану роздратованість дискримінованих етнічних спільнот, зокрема українців та євреїв [1, с.21–22, 201–202]. Разом із тим існував такий “стримуючий” фактор, як традиції міжетнічних взаємин. Коломийські українці, поляки, євреї та німці нагромадили багаторічний досвід спільного мирного проживання, який ґрунтувався на історично складених звичаях і традиціях. З одного боку, між етнічними спільнотами в місті існувала певна дистанція, зумовлена взаємними стереотипами, різноманітністю політичних культур, конфесійної приналежності й мови. З іншого боку, між етнічними спільнотами відбувалася постійна взаємодія, яка базувалася на домінуванні тієї чи іншої групи в певних ділянках життєдіяльності, що зумовлювало необхідність підтримання стабільних міжетнічних відносин [10, с.202]. Чергова модифікація західноукраїнського суспільства в 1939–1941 рр. не привела до повного зникнення попередніх традицій, а система міжетнічних взаємин у Коломиї ще зберігала певну стійкість [1, с.11, 15–16].

На 1 січня 1939 р. до Коломийського повіту Станіславівського воєводства входили 2 міста (Коломия й Печеніжин) і 83 сільські громади із загальним населенням 184690 осіб (у тому числі – 132565 українців, 16845 поляків, 1255 польських колоністів, 9370 латинників, 21720 євреїв, 2935 німців та інших [11, с.205]. Станом на 20 березня 1939 р. у Коломийському повіті проживало 164789 осіб, у т. ч. у гміні Коломия – 35504 особи [6, арк.4–30]. У самому місті, за даними Р.Бриковського, у 1938 р. мешкало 44530 осіб, у т. ч. 19150 євреїв, 13400 поляків, 9450 українців, 2530 німців [1, с.201].

Діаграма 1

Початок Другої світової війни у вересні 1939 р. ознаменував незворотні та суттєві зміни й у повсякденному житті Коломії. На другий тиждень війни варшавський уряд, із короткими перервами, перебував у Коломії, Косові, Кутах. Уже 13 вересня о 19 год., за розпорядженням маршала Е.Ридз-Смігли, у Коломию була перенесена квартира Головного уряду, а 14 вересня в місто він прибув особисто в супроводі прем'єр-міністра генерала Ф.Славої-Складковського, міністра закордонних справ Й.Бека, чиновників уряду й офіцерів.

Чекаючи приходу німців, чимало коломиїців по радіо з Києва почули, що Радянський Союз уклав договір із Німеччиною та що Червона Армія йде їх “визволяти” від польсько-панського гніту. Для місцевого люду це стало справжньою несподіванкою. Упродовж кількох днів у Коломії не було жодної офіційної влади: польські війська відступили, польська адміністрація та поліція втекли. Ще вранці 17 вересня в Коломії стало відомо, що загони Червоної Армії наближаються до міста. Ініціативний комітет із членів КПЗУ взяв на себе функції тимчасового управління містом. Нашвидкуруч написали привітання на великих червоних полотнищах українською, польською та єврейською мовами. Увечері на ратуші вивісили червоний прапор [1, с.48, 49].

До міста радянські війська ввійшли 18 вересня – першими в'їхали бійці 81-го кавалерійського ескадрону. Вони зайняли залізничний вокзал, міст через Прут, пошту, телеграф, банківські установи. Нарешті, у вівторок 19 вересня в Коломию в'їхали радянські танки. За ними відразу приїхали цивільні, політруки та партійці, які стали наводити новий лад. Вони зробили на коломиїців таке саме гнітюче враження, як їхня армія. Сірі, погані, непривітні, примітивні, зате самовпевнені та бундючні. Поступово місто заповнювали прибулі зі сходу України службовці, учителі та лікарі.

Сучасники тих подій згадували: “Накупивши кольорових нічних сорочок в комісійних крамницях, їхні жінки з задоволенням проходилися в них вулицями міста, будучи певними, що придбали “хороші плаття”. ... З'явилися нові назви вулиць, пам'ятники Леніну і Сталіну, державні підприємства, державні школи, державна газета, тобто *все стало нашим* (курсив наш. – І.М.). У місто наїхало багато злих облич, на вулицях і в установах частіше стали лунати російські матюки, а простакуваті російські матр'юни, жінки офіцерів, мили яблука в унітазах і дивувалися, як воно гарно мие. Голодні червоноармійці, мов саранча, змітали всі харчі з багатих єврейських крамничок, їли навіть дріжджі” [1, с.60, 61]. І далі: “На вулицях спостерігалось щораз

більше нових пришельців зі Сходу: косоокі, монгольські обличчя з широкими вилицями; присадкуваті опасисті московки з яркопідмальованими губами, яснофарбованим волоссям, що вели себе самовпевнено, з нахабною крикливістю. Частіше зустрічалися п'яниці. Місто поволі почало втрачати свій первісний вигляд, свою духовну притаманність, ознаку приналежності до західної культури” [1, с.61].

Уже в жовтні було створено перше представництво радянської влади – тимчасову міську управу, яка проіснувала до середини грудня 1939 р. Її очолив офіцер танкової групи Андрій Бойко, пізніше – перший секретар Коломийського МК КП(б)У. За вказівкою нового керівництва “визволителі” ліквідували всі українські партії, товариства й організації. Промислові й торговельні підприємства було націоналізовано. Бібліотеки очистили від “націоналістичної” літератури й замінили комуністичною.

Для формального утвердження нового режиму в місті 22 жовтня 1939 р. провели вибори до Народних зборів Західної України. Коломийці не бажали брати в них участь, тому радянські органи силоміць зганяли людей на виборчі дільниці. Від Коломийського повіту обрали 36 делегатів, у тому числі коломийців – В.Білана, І.Михалевського, О.Кузьму, М.Черкаса, В.Проців, Ф.Сенюка, І.Чумака. У цьому переліку знаходимо й Шехтер Шайндлю Хаїмівну – єврейку із середньою освітою. У грудні реорганізували Тимчасове управління та сформували Коломийський повітовий виконавчий комітет [1, с.79, 80–82].

Наприкінці січня 1940 р. на підставі указу Президії Верховної Ради УРСР про ліквідацію повітів і волостей та утворення районів на території колишнього повіту, крім Коломийського, було утворено ще 14 районів [1, с.108, 109]. У лютому Станіславський облвиконком видав постанову про створення Коломийської міської ради депутатів трудящих. Міськраду очолив В.Білоус.

Для участі коломийців у виборах до Верховної Ради СРСР (Ради національностей) і Верховної Ради УРСР у Коломиї створили відповідно 590 і 366 виборчих округів. 24 березня за “Сталінський блок комуністів і безпартійних” у Коломиї “проголосувало” майже 98 % виборців [1, с.110]. Проте, як свідчать факти, ані численні “мітинги” й “демонстрації” коломийських трудівників, перші міські партійні та комсомольські конференції, нове радянське керівництво не змогли подолати глибокої економічної кризи тих часів [14, с.83, 84, 92].

Слід зауважити, що каталізатором розвитку міжетнічних взаємин слугувала політика місцевих органів влади радянського режиму щодо різних груп населення Покуття. Значну роль у зростанні міжетнічного протистояння відіграли класові чистки. Історично склалося так, що соціальна структура міського суспільства значною мірою збігалася з етнічною. Тому в дискримінованій радянським режимом етнічній структурі за класовою ознакою переважали поляки, що призвело до прискорення не тільки класової, а й етнічної дискримінації суспільства. Санкціонована державою соціальна нетерпимість у ситуації першої радянізації призвела до зростання міжетнічної напруги. Польське населення, яке піддавалося політичним репресіям із боку радянської влади, акумулювало у своєму середовищі деструктивну енергію, спрямовану як проти радянського режиму, так і проти інших етнічних груп. Нерідко саме поляки були ініціаторами співпраці з каральними органами НКВС. Показовим тут називають учинок коломийського нотаріуса Полльо. Після відступу більшовиків із Коломиї в 1941 р. міська націоналістична газета написала про це так: “Перед нами декілька товстих докладно списаних грубезних книг, що їх вдалося нам забрати з контори бувших коломийських енкаведистів, які зараз вже в початках своєї діяльності почали користуватися записками “пана презиса” Полльо. Знаходимо тут докладну статистику даних не тільки про поодинокі народності міста та Коломийського повіту, є тут також список усіх українських товариств, що діяли на цьому терені, крім цього найважливіше, описані тут усі поодинокі члени товариства, які чим небудь вибивалися понад звичайні одиниці загалу. Українсь-

ке громадянство Коломиї дивувалось, що НКВД зараз таки по приході радянської влади почало виловлювати всіх тих українських громадян, які працювали на суспільній ниві, провадили нашим господарством, культурним чи політичним життям. Тепер нам ясно: НКВД перебрало від “Озону” (проурядова партія, якою в Коломиї і повіті керував нотар Полльо. – *І.М.*) його докладний еляборат, певно і навіть з розмислом. Залишений до розпорядимості комуністам, щоб вони не потребували собі сушити голову над вишукуванням і виловлюванням непримиримих сепаратистів. В цьому ділі заслуга “Озону” та його “презеса нотаря Полльо” справді велика” [4].

Це, між іншим, показує, що на міжетнічні взаємини суттєвий вплив мала й та обставина, якими кадрами за національною ознакою був складений на всіх рівнях апарат нового, радянського управління. Це слугувало орієнтиром у питанні про лідерів і аутсайдерів серед етнічних спільнот, визначало суспільний статус, певною мірою “престиж” кожної національності. Органи радянської влади на початках свого урядування на Покутті й зокрема в Коломиї ліквідували монополію поляків у сфері місцевого управління, а до складу апарату самоврядування ввели представників інших етнічних груп – українців і почасти євреїв, розширивши тим самим контактну зону, створивши можливості для зміни характеру міжетнічних взаємовідносин.

Місцеві євреї скористалися усуненням польської інтелігенції та службовців із суспільно-політичної сфери, оголенням адміністративно-господарського апарату. Наслідком маргіналізації єврейського населення стала поява групи, готової до рішучих дій для реалізації свого особистісного, соціального й суспільного потенціалу. Необхідно відзначити традиційно високий відсоток серед євреїв людей вільних професій, тобто наявність інтелігентної та напівінтелігентної маси населення. Вони використовувалися для формування рядів прибічників режиму, оскільки належали до “пригніченої” за Другої Речі Посполитої національної групи й здебільшого своїй мали потрібне соціальне походження. У 1939–1940 рр. єврейська маргінальна маса “вихлюпнулася” в нову соціальну нішу, займаючи місця в нових державних структурах. Факт присутності місцевих євреїв у бюрократичному апараті став найбільшим подразником для інших етнічних груп.

Цю думку можна підтвердити на прикладі виробничого сектора міста. Так, протягом двох-трьох місяців у Коломиї вже працювала переважна більшість підприємств, керівниками яких були призначені євреї.

Наприкінці 1939 – на початку 1940 рр. більшість коломийських підприємств уже працювали під керівництвом євреїв: гардинно-трикотажна фабрика ім. Крупської (директор – Н.Майзлер), фабрика щіток ім. Клари Цеткін (директор – Т.Грунвер, потім – Штенгель), меблева фабрика ім. Ворошилова (директор – С.Ельстер), державний млин № 1 (директор – П.Лангштейн), державний млин № 17 (директор – Шульман), Коломийський плодозавод (директор – І.Трахт) [1, с.92, 93].

На вересень 1940 р. у місті працювало 15 артілей, 10 з яких керували євреї: “Червона швея” (голова правління – Г.Парнес), “Червоний галантерейник” (голова правління – Остерзецер, потім – Фрімент), “Червоний шкіряник” (І.Гелес), килимарників “17 вересня” (В.Рат), кравців “Нове життя” (М.Крініц), меблярів (С.Ельстер), “Картонажник” (В.Кестен), артіль харчпрому (Б.Кляффе, потім – А.Рат), артіль винпрому (Ферстер, потім – Ю.Гот) [1, с.90, 91].

Тогочасна коломийська періодика писала: “Ще за Австрії під час попередніх виборів жиди були явними агентами польської шляхи й помічниками всяких виборчих шахрайств. Многі жидівські інтелігенти навіть (не так ще давно) називали себе “поляками мойжешового визнання”. А навіть пізніше, коли вже заложено соціалістичну жидівську партію – жиди майже все йшли рука в руку з польсько-шляхетською клікою. Також і під Австрією і під Польщею, а навіть ще під совітами жиди, а особливо жидівки, всюди публічно на вулицях, по skleпах чи в кіно – уживали демонстративно

польської мови. Ще й місяць не минув (у жовтні 1939 р. – *І.М.*), як, наприклад, Театральна вулиця в Коломиї по полудні і вечером робила враження якої “Б-Б” у Кракові або “Краковського пшедмесця” у Варшаві. Волочилися нею цілі громади молодих жидів і жидівок і демонстративно говорили по-польськи. Це була чиста провокація. Тим більше, що й більшовики признавали українськість нашого міста і навіть названня вулиць і склепів помістили в українській мові” [5].

Зі спогадів очевидців відомо, що більшість міського населення, крім найбідніших, зазвичай, лікувалася вдома в приватних лікарів. Українське робітництво переважно належало до стану безробітних і здебільшого не могло сплачувати витрати на лікування. Коломийські лікарні, як майже всі тогочасні державні заклади, були полонізовані.

У 1939 р. у міському шпиталі працювали один лікар-українець і п’ять лікарів-євреїв. Характерно, що більшість євреїв в установі дотримувалася пропольської позиції. У своїх розмовах вони, за спогадами очевидців, постійно хвалили Польщу й поляків саме за те, чого полякам бракувало – толерантності до місцевих жителів. “Один раз трапилося, – читаємо в спогадах М.Кейван, – що я заговорила по-українському до місцевого жида. Той розкричався на мене і то неабияк, мовив, як я смію говорити до нього “чужою” мовою, що живемо в Польщі, і я обов’язана говорити по-польському. Я поскаржилася Шайні (тодішній завідувач відділу, поляк – *І.М.*), він засміявся і сказав не зважати на це, бо той пацієнт напевно комуніст, як і всі жиди, і лише чекає, щоб Польща завалилася. Щоб усі жиди були комуністами, я не вірила, але щодо того пацієнта, Шайна не помилився. Коли прийшли більшовики, він перший заговорив до мене по-українському і висловив радість з розпаду “панської Польщі” [8, с.480].

Коли 1 липня 1940 р. було оголошено, що радянські війська 15 червня вступили в Литву, 17 червня – у Латвію та Естонію, а 28 червня зайняли Чернівці, Бельці, Кишинів (Бессарабія та Північна Буковина), коломийська влада з приводу цього зразу ж провела кілька мітингів. На них коломийські євреї переконували, що “схвалюють і радіють повідомленню про те, що радянські танки приєднали до Союзу Бессарабію і Північну Буковину” [16]. Робітник меблевої фабрики Н.Бретлер запевнив: “На ознаменування цієї історичної події я беру на себе підвищені зобов’язання виконувати норму на 140 процентів, ущільнити свій робочий день, брати активну участь у культосвітній праці” [17].

Про масове засилля євреїв у той період майже в усіх сферах коломийського життя свідчила тодішня міська комуністична газета “Червоний прапор”, серед дописувачів якої майже 90 % були винятково коломийські євреї, а решта – колишні члени КПЗУ й тодішній партактив. Не дивно, зазначає С.Андрієшин, що місцеві люди з обуренням говорили між собою: “Та це якась жидівська Україна” [1, с.204].

Посилення польсько-єврейської конфронтації в суспільно-політичній сфері сприяло формуванню надзвичайно живучих міфологем “польського походження”: про зрадників євреїв, які “встромили ножа у спину” польській державі, яка відчайдушно бореться з ворогами; про ненависть євреїв до всього польського, до поляків, до Польщі, про їх бажання помститися полякам; про однастайну підтримку єврейським населенням радянського режиму; про адресну підтримку євреїв радянською державою.

Буквально з перших днів радянської влади в Коломиї почалися арешти й депортації. Одними з перших червоні танкісти припровадили до коломийської в’язниці заарештованих на Черемоші польську поліцію, недавніх суддів, прокурорів, а також кілька десятків військових старшин та офіцерів. Як зауважує С.Андрієшин, на кордоні енкаведисти ще впродовж тривалого часу виловлювали десятки молодих поляків, які неодноразово робили спроби перейти його, але більшість із них, пройшовши через енкаведистські слідчі камери й Станіславський військовий трибунал, була розстріляна. Через тиждень, 25 вересня 1939 р., у Коломиї була створена підпільна організація

польської молоді, так звана “Підпільна армія”. Однак уже 15 листопада того ж року всіх членів-підпільників заарештували енкаведисти й після жорстоких тортур відправили до Станіславівського суду, після чого слід більшості засуджених загубився назавжди. Незавидна доля спіткала коломийських поляків – власників підприємств: директора польського банку Томаша Стафела (розстріляли), директора фабрики машин Владислава Плезя (розстріляли), власників механічно-ливарного заводу Кароля й Болеслава Біскупських (8 років таборів і повна конфіскація майна).

Початок 1941 р. був надзвичайно важким для українського населення міста й околиці. Тоді, за спогадами М.Кейван, “...в Коломиї відбулися арештування й вивозення на Сибір. На залізничній станції три дні стояли товарні потяги і їх заповнювали призначеними на вивіз людьми. У місті панував страх та нервово напруження. В один із таких днів до лікарської кімнати, де була я і Фріш, зайшов Геллер (обидва лікарі-євреї – *І.М.*), якийсь винятково веселий і вдоволений, ще й почав оповідати найновіші жарти, що кружляли між поляками. Фріш висловив здивування, що в такий час комусь хочеться жартувати. На це Геллер сказав:

– Будьмо щирі. Знаємо, що вивозять українців, не жидів. Чого ж я мав би сумувати?

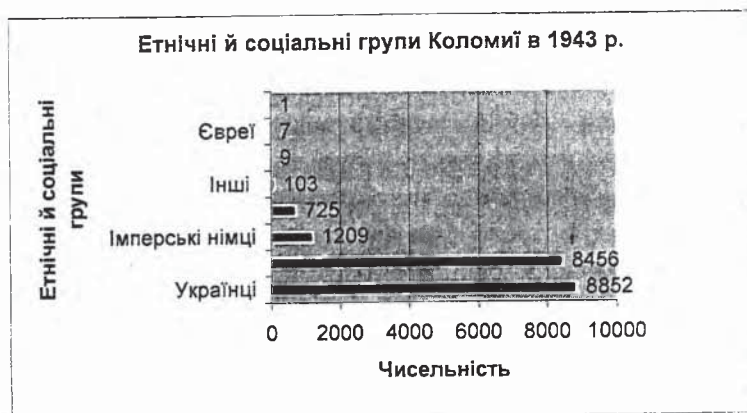
Коли він відійшов, Фріш сказав, що не дивується антисемітам. Поки між жидами є такі, як Геллер, мусять бути й антисеміти” [8, с.490].

Документально відомо, що в липні – серпні 1941 р. рідні шукали в’язня коломийської тюрми Яна Стажецького та учня коломийської СШ №2 Нуся Білінського. У 1941 р. коломийці поповнили ряди депортованих у Сибір. Так, Карло, Анна й Антоній Жураковські були репресовані й вивезені на дільницю Тюбиль Даурського району Красноярського краю. Унаслідок початку бойових дій безпосередньо між Німеччиною та СРСР і втечі радянської адміністрації, у червні 1941 р. із тюрем Коломиї та Печеніжина евакуювали 453 арештантів, а також готували 15 вагонів лише для в’язнів коломийської тюрми [1, с.223, 224; 2; 3]. Загалом же органи радянської держбезпеки в 1926–1969 рр. репресували 258 коломийців (мешканців і уродженців міста, яких пізніше реабілітували) [Підраховано за 15, с.107–350].

У січні 1940 р. за попередньою домовленістю урядів СРСР і Третього райху із західних земель України, зокрема й Покуття, почалася депортація німецьких колоністів із Маріягільфу, Багінсбергу, Славці, Флебергу й Розенску. Тоді ж більшовики проводили депортацію поляків на терени Казахстану та в Сибір. Вивозили найперше сім’ї урядовців, поліціантів, офіцерів, а також польських колоністів [1, с.156, 157].

За німецької окупації відновили гміни, повіти, округи. Утворено Коломийську округу, межі якої були значно більшими за колишній однойменний район. Від 1 серпня 1941 р. Коломию оголосили окружним центром дистрикту Галичина. Наведена діаграма [7, арк.42, 43] показує зміни в чисельності етнічних і соціальних груп уже за два роки – у 1943 р.

Таким чином, у 1939–1941 рр. відбувалися значні кількісні та якісні зміни етнічного складу населення Покуття загалом і Коломиї зокрема. Переміщення населення були як стихійними, так й ініційованими органами державної влади. До цього необхідно додати й внутрішню міграцію – переважно із сільської місцевості в міста та містечка регіону. У переважній більшості випадків особливе значення мала етнічна приналежність населення. У 1939–1941 рр. на Покутті зберігалися помітні тенденції збільшення єврейської діаспори за рахунок приїжджих із радянських теренів і зменшення за рахунок емігрантів із боку польської групи. Приплив приїжджих став сильним подразником і в багатьох випадках провокував міжетнічну напругу. У той самий час насильницьке зменшення польської частини населення сприяло посиленню етнічності польської діаспори й кристалізації серед поляків негативних образів інших етносів, передусім євреїв.

Зміна суспільно-політичного режиму у вересні 1939 р. призвела до руйнування існуючої до того часу та створення нової соціальної й етнічної ієрархії в досліджуваному регіоні. Першим етапом у міжетнічній боротьбі за нове суспільно-політичне й правове становище став період від початку Другої світової війни до окупації підрозділами Червоної Армії території Західної України, зокрема Покуття й Коломиї. У цей короткий проміжок часу визначалися позиції соціальних і етнічних груп у питанні перспектив приєднання західних областей до Української РСР. Реакція українців та євреїв на вступ підрозділів Червоної Армії на територію Західної України й зокрема Покуття, по суті, заклала перші протиріччя у відносини між поляками, з одного боку, і українцями та євреями – з іншого.

Польська спільнота Коломиї хворобливо переживала втрату польської державності й неминучі зміни у власній долі. Ефект травми поглиблювався й “зрадницькою” поведінкою представників інших етнічних груп. Численні повідомлення польських громадян підтверджують, що для них важким ударом було бачити ентузіазм місцевих євреїв та українців, які організовували загони самооборони й міліції, що діяли проти відступаючих відділів польської армії й готували заходи для урочистої зустрічі Червоної Армії. Патріотичні почування поляків були ображені. Місцеві поляки, які донедавна мали пріоритет у всіх сферах життя, гарантований польською державою, з утратою державності відчули втрату етнічної безпеки. У багатьох місцевостях Покуття, побіч шляху наступу Червоної Армії, особливо в сільській місцевості, нерідко відбувалися вбивства втікаючих польських військовослужбовців, місцевих представників польської адміністрації, а також організація насильницьких дій із боку польської армії щодо українців і євреїв (акції пацифікації). У містах і містечках Покуття, через які пролягав шлях Червоної Армії, конфлікти на етнополітичній та етносоціальній основі швидко були взяті під контроль. Нове протистояння “поляки – українці і євреї” поглибилася на другому етапі міжетнічної боротьби за нове місце в суспільній структурі, у період радянської окупації Покуття.

1. Андрієшин С. Коломия 1939–1941. Короткий аналіз суспільно-політичних взаємин на Коломийщині / С. Андрієшин. – Коломия : Вік, 2003. – 292 с.
2. Большевицькі методи допиту (про мешканця Коломиї Іллю Візерканюка) // Воля Покуття. – 1941. – 17 серпня.
3. В’язниця НКВД в Коломиї // Воля Покуття. – 1941. – 17, 24 серпня.
4. Воля Покуття. – 1941. – № 6.
5. Воля Покуття. – 1941. – № 10–11.
6. Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 8-сч, оп. 1, спр. 658. – 68 арк.
7. Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. Р-37, оп. 1, спр. 13. – 45 арк.

8. Кейван М. П'ять років у шпиталі в Коломиї / М. Кейван // Коломия й Коломийщина : збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія: Комітет коломиян, 1988. – С. 477–498.
9. Монолатій І. Громада / І. Монолатій // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Г; за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия : Вік, 2006. – С. 149–151.
10. Монолатій І. Гетто / І. Монолатій // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Г; за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия : Вік, 2006. – С. 202.
11. Монолатій І. Гміна / І. Монолатій // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4, літери Г, Г; за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Коломия : Вік, 2006. – С. 205.
12. Монолатій І. Сіоністичний рух на території Коломийського повіту в 1930-х роках: причини виникнення, умови розвитку, характерні риси / І. Монолатій // Краєзнавець Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 2004. – № 4. – С. 52–55.
13. Новий поділ Коломийської округи // Воля Покуття. – 1941. – 28 вересня.
14. Прикарпаття під прапором Рад / ред. кол.: О. Ю. Карпенко та ін. – Ужгород, 1989. – 172 с.
15. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область : в 5 т. / упор. Л. Вардзарук. – Івано-Франківськ, 2000. – Т. 1. Коломийський і Косівський райони. – 536 с.
16. Червоний прапор. – 1940. – № 148.
17. Червоний прапор. – 1940. – № 169.

In the article the features of interethnic co-operation are analysed in west-ukrainian town Kolomyja in 1939–1941. Social and political is described, ethnic and social policy of the new, soviet mode in relation to the Ukrainian, Polish, Jewish and partly German population.

It is found out, that reaction of Ukrainians and jewries on the entry of subsections of Red Army on territory of Western Ukraine to Kolomyja pawned arrival of organs of soviet power the first contradictions in relations between Poland, from one side, and by Ukrainians and jewries – from other, which especially activated in the period of World War II. It is rotined that on interethnic mutual relations in Kolomyja had a substantial influence and and circumstance, by what shots on a national sign was made on all levels management vehicle. It served as orientir in a question about leaders and outsiders among ethnic associations, determined public status, to a certain extent “prestige” of every nationality.

Key words: *Kolomyja, soviet occupation, interethnic mutual relations, ethnic associations, stereotypes, policy of organs of power, repression.*